

Bədirxan ƏHMƏDLİ

Filologiya üzrə elmlər doktoru
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
bedirxan@mail.ru

QƏDİM AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA ÇİN MÖVZUSU

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, qədim dövr, çin motivləri, Nizami Gəncəvi

Key words: Azerbaijani literature, ancient era, Chinese motives, Nizami Ganjavi

Ключевые слова: азербайджанская литература, древний период, китайские мотивы, Низами Гянджеви

Azərbaycanla Çin arasında iqtisadi əlaqələrin tarixi qədimə dayanmış kimi, mənəvi, ədəbi ilgilərinin də tarixi minillikdən əvvələ gedir. Qədim İpək yolu, həm də sənətin, ədəbiyyatın ilgilərini, xalqların, ölkələrin, cəmiyyətlərin mənəvi münasibətlərini şərtləndirən amillərdən olmuşdur. Tarixi, mədəniyyəti araşdırdığımız zaman bu əlaqələrin daha intensiv xarakter aldığını və davamlı olaraq mövcudluğunu görmək mümkündür. Maraqlı cəhət burasındadır ki, Çin-Azərbaycan ədəbi əlaqələri tarixən daha mütəşəkkil olmuşdur. Bu, hər şeydən əvvəl, vaxtilə mövcud coğrafi qonşuluqdan və münasibətlərdən irəli gəlmişdir. Bu ilgilər və münasibətlər haqqında Çin mənbələrində yetərinə məlumatlar yer almaqdadır. Azərbaycan bədii düşüncəsinin dövrümüzə gəlib çatması baxımından da Çin mənbələri əsaslı rol oynamışdır. Qədim Azərbaycan türk bədii düşüncəsinin nümunələrinə biz ilk öncə Çin qaynaqlarında rast gəlirik. Belə ki: "Türk-Çin əlaqələri coğrafi qonşuluq münasibətindən tutmuş siyasi, iqtisadi və mədəni yaxınlıqlara qədər, çox geniş sahələri əhatə edir və tarixcə də çox qədimlərə gedir... Eyni zamanda türkün tarixində ən az öyrənilmiş sahələrdən biri də Çinlə olmuş tarixi yaxınlıqdır" [1, s.92].

Eramızdan əvvəl II yüzilə aid edilən bir şeir parçası bizə Çin mənbələrindən gəlib çatmışdır:

*Yen-Ki-Sanı qeyb etdik,
Qadınlarımızın gözəlliyi artıq qalmadı.*

*Ki-Liyən dağlarını buraxdıq,
Heyvanlarımız artıq baxılmayacaq [2, s.3].*

Bu poetik parçada yalnız xalqın keçmişi ilə bağlı informasiya verilməmiş, həm də poetik ifadə vasitələrinin orijinallığı və təbiiliyi ilə yadda qalır. Öz yaşayış yerlərini itirmiş xalqın faciəsi "qadınların gözəlliyinin qalmaması", "Ki-Liyən dağlarının" buraxılmaması və "heyvanlara artıq əvvəlki kimi baxılmaması" detallı ilə çatdırılır.

Yenə Çin mənbələrində türklərin poetik düşüncəsinə müraciət edək. Bu poetik mətnlər IV-V yüzillər türklərinə aid edilir:

*Ata minirəm, işlətməyə qamçım yox,
Dönüb bir söyüd budağı qoparıram.
Ayaqlarımı sallayıb otururam, qavalımı çalırəm,
Gəlib-keçənlər kədərdən ölürlər.*

*İçimdə bir təəssürat oyanır,
Atınızın qamçısı olmaq istəyirəm.
Gəlib qolunuza girmək istəyirəm,
Ayaqlarımı uzadıb dizinizin dibində oturmaq istəyirəm [2, s.8].*

Bütövlükdə burada türk düşüncəsi, onun mənəvi əhvali-ruhiyyəsi öz əksini tapıb. Çin mənbələrindən tapılmış bu şeirlərin həm poetik cəhətdən, həm də ritm, vəzn, qafiyə baxımından müəyyən bir qanuna əsaslanması poetik qaydaların artıq formalaşmaqda olduğunu göstərir.

Göytürk dövlətinə aid ədəbi nümunələrdə də Çin izlərinə təsadüf edilir. Ümumtürk abidələrindən olan Kül tigin kitabəsində Tibetin adı çəkilir. Bu kitabədə göstərilir ki, 47 il yaşayan Kül tiginin ölümü böyük kədərlə qarşılanır. Mətam mərasiminin təsvirindən aydın olur ki, buraya başda Üdar-Sönqün olmaqla, çinlilərdən və tatabılardan məclisə ağaçılar gəlir, minlərlə hədiyyə, hədsiz qızıl, gümüş gətirilir. Tibet kağanının adından isə Belen təşrif buyurur.

Kül tigin abidəsinin şimal-şərq tərəfində Kül tiginin qoyun ilinin on yeddisində "uçub getdiyi" (öldüyü) və doqquzuncu ayın yeddisində dəfn mərasimi keçirildiyi bildirilir. Abidədə yazılmışdır: "Meymun ilində yeddinci ayın iyirmi yeddisində isə qəbirüstü tikilini, naxışları, yazılı daşları təqdis etdik (müqəddəsləşdirdik, yəni əbədiyyətə təhvil verdik). Bu qədər bəzəkçiləri-nəqqaşları toyğun və eliterlər gətirdilər" [1, s.103]. Göründüyü kimi, bəzəkçi və nəqqaşları toyğun və eliterlərin gətirdiyi bildirilir. Toyğunlar isə yüksək rütbəli çin məmurlarına deyilirdi. Mətnə aşkarca yazılıb ki, bu işi Çindən gələn nəqqaşlar, bəzəkçilər görmüşlər.

Kül tigin abidəsində Çin dilində bir mətn də verilmişdir. Mətnə Mogilandan danışılır. Məlumdur ki, Mogilan Çin mənbələrində Bilgə Kağanın adı kimi verilir. Mətni təhlil edən tədqiqatçılar bu fikirdədir ki: "Çincə mətn, görünür, Çin imperatorluğunun adından bir dost ölkə xatirəsi kimi yazılmışdır. Bu mətnə aşkarca diplomatik üslub görünür. Çinin öz qonşu dövlətinin böyük itkisinə kədərləndiyi, Göy Türklə aralarında qarşılıqlı hörmət münasibətinin olduğu göstərilir" [1, s.107].

Azərbaycan ədəbiyyatının sonrakı mərhələsində də Çin mövzusu, bədii təsvir və ifadə vasitələri, yaxud çinli obrazları təsvir edilmişdir. Xüsusilə, N.Gəncəvi yaradıcılığında Çin mövzusu və arxetipləri çoxluq təşkil edir. Onun "Yeddi gözəl", "Xosrov və Şirin", "İsgəndərnamə" poemalarında dəfələrlə çinli obrazı yaradılır, yaxud bədii təsvir və ifadə vasitələrində Çin arxetiplərindən istifadə edilmişdir. "Yeddi gözəl" poemasında "Bəhrəmin şəhərdən getməsi" fəslində Çin padşahının İrana hücumu təsvir edilir. Şair göstərir ki, Bəhrəmin eyş-işrətə qurşanmasından istifadə edən Çin padşahı özünün üç yüz minlik qoşunu ilə İrana tərəf hərəkət edir. Bunu eşidən Bəhrəm üç yüz nəfərlik başının dəstəsi ilə ölkədən çıxıb yaxın yerlərin birində gizlənir. Çin padşahı üçün məclis qurulur, onu taxta əyləşdirirlər. Aradan bir müddət keçdikdən, Çin padşahı arxayınlaşdıqdan sonra Bəhrəm başının dəstəsi ilə hücumu keçir və taxtı geri qaytarır. N.Gəncəvi göstərir ki, Bəhrəm başına gələn hadisədən dərs götürmüş və bir daha dövlətin idarə edilməsində boşluq buraxmamışdır.

"Bəhrəmanı Xəvərnəqdə yeddi gözəlin şəklini görməsi" bölümündə isə Yağmanazı təqdim edərkən onu "Çin və Təbriz löbətlərinin fitnəsi Xaqanın qızı" olaraq təqdim edir. Şair burada "löbət" sözünü gəlincik mənasında işlətməmişdir. Poemanın başqa bir yerində isə "Çin löbətini (gəlinciyi-ni) qucağına aldı, O yüzləcək gülü, gümüşbədən sərvini", – deyərək yenidən eyni təşbehdən istifadə etmişdir [3, s.216]. "Çin löbəti" ifadəsi şairin poemasının müxtəlif yerlərində işlənmişdir. "Bəhrəmin pəncşənbə günü səndəl rəngli günbəddə əyləşməsi və altıncı iqlim padşahı qızının əfsanə söyləməsi" bölümündə də Bəhrəmin Çin löbətinin əlindən badə içməsinə bildirir [3, s.220]. Həmin bölümə Bəhrəmin əlindən mey içdiyini gözəli yenə də Çin epiteti ilə tərif edir:

*Öz dürrünü nəhəngin ağzına atarkən
Şah o dar (uzunsov) gözlü, Çində bəslənmiş (gözələ)
Buyurdu ki, onun xatirindən tozu çırpın.
Çin xanımı çöhrəsindəki çinləri açdı,
Öz xurmasından bal arxı açdı [3, s.220].*

Məğrub şahın qızı Azəryunu təqdim edərkən isə onu "Çin səbkli, rum libaslı bir türk" qızı adlandırır. "Səbk" dedikdə şair Çin üslubunu nəzərdə tutmuşdur. Əsərin başqa bir yerində isə Çin vilayətindəki bəzəkli şəhəri belə təsvir edir:

*Dedi: "Çin vilayətində bir şəhər var,
Cənnət bağı kimi bir bəzəkli şəhər.
O şəhərin adı – "Mədhuşlar şəhəri,
Qara geyinənlərin "yasxanası"dır [3, s.130].*

N.Gəncəvinin "Yeddi gözəl" poemasının süjet xəttində hər biri bir ölkədən olan yeddi gözəlin danışdığı müxtəlif mövzulu əhvalatlar danışılır. Altıncı hekayət Çin gözəli Dürrəstənin dilindən söylənilir. Bu hissə belə başlayır:

*Çin qızı söylədi iki növcəvan,
Başqa bir şəhərə oldular rəvan [4, s.225].*

Bu gənclərdən birinin adı Xeyir, digərinin adı isə Şərdir. Onlar səhrada uzun bir yol gedirlər. Yol getdikləri zaman Xeyirin suyunu içirlər. Yolda susuzlayan Xeyir Şərdən su istəyir, əvəzində gövhərlərini verir. Lakin o su vermir. Nəhayət, gözlərini çıxartmaq müqabilində su verəcəyini bildirir. Gözlərini dəşib çıxarsa da, Şər ona su vermir və səhrada qoyub gedir. Yaxınlıqdakı kəndin çobanının qızı onu tapıb evə gətirir, gözlərini sağaldırlar. Daha sonra Xeyir çobanın qızına evlənir. Günlərin birində Xeyir padşahın kar və kor qızını sağaldır. Padşah bir imarət hazırlayıb çobanın ailəsini oraya köçürür. Padşah öldükdən sonra o məmləkətin başına Xeyir gətirilir. Bir gün Şəri onun yanına gətirirlər. Şər öz adını gizlədərək yalan danışır. Xeyir tanısa da, etdiyi pisiyə görə onu bağışlayaraq öz şərinə tapşırır. Beləliklə, Çin qızının söylədiyi bu hekayədə Xeyirin qalib gəlməsi həqiqətin təntənəsini nümayiş etdirir. Hər halda Xeyir-Şər fəlsəfəsinin Çin qızının hekayətində verilməsi düşündürücüdür.

N.Gəncəvi "Yeddi gözəl" poemasının "Xəvərnəqin tərfi və Nemanın gözdən itməsi" hissəsində Bəhrəmin hünərindən danışır və onun hünərinin yayıldığı Xəvərnəqi bir bəzəkli bağa bənzədir. Lakin bu göy və təbiət onu belə tərif edir.

*Göy dedi: "Qiblədir bu xoş imarət"
"Yox, Çin bihəridir" – dedi təbiət [4, s. 57].*

Yüz minlərlə insan onun seyrinə gəlib tamaşa edir. N.Gəncəvi bu gözəlliyi təbiətin diliylə "Çin bihəri" adlandırır. "Çin bihəri"-qızıl, bürünc

büt və əlvan naxış və rəsmlərlə bəzənmiş Çin bütخانələri, gözəllik rəmzi-
dir. Bihar sözü isə hind sözü vihardan əxz edilmiş və "məbəd" deməkdir.

Poemanın "Bəhramın Xəvərnəqdə yeddi qızın şəklin görməsi" his-
səsində isə şair Bəhramın Xəvərnəqi gəzməsini təsvir edir. Bəhram gəzər-
kən maraqlı bir hücrə görür. Lakin hücrənin qapısı bağlı idi. Bəhram qapı-
nı kimin bağladığını və açarın kimdə olduğunu soruşur və hücrənin açarı-
nın gətirilməsini əmr edir. Hücrəni açarkən Bəhram burada rəssamın di-
varda çəkdiyi gözəllərin rəsmini görür.

*Nə çəkmiş divarda gör ki, ustanı,
Çinin o yüz gözəl niğaristanı.
Çatmazdı heç buna əldəki qüdrət
İşlədib divarda bir incə sənət [4, s.69].*

"Çin niğaristanı" dedikdə şair Çinin Budda və Mani məbədlərini nə-
zərdə tuturdu. Niğaristan-bütخانə deməkdir, bu sözün kökü niğastən –
"al-əlvan cizgilərlə" bəzəmək, şəkil çəkmək feilindən əmələ gəlmişdir.
Niğar-al-əlvan cizgilərlə bəzənmiş deməkdir. Burada hind, Çin, slavyan
gözəllərinin rəsmləri çəkilmişdir. Çin gözəlindən danışarkən şair onu belə
təsvir edir.

*Çinin xaqanının qızı Yağmanaz,
Gözəllər afəti, misli tapılmaz [4, s.128].*

Əlbəttə, Nizami poeziyasındakı Çin müasir coğrafi Çin demək de-
yildir. Çin deyərkən şair Şərqi Türküstanı nəzərdə tuturdu, türk sözü isə
Nizami lüğətində gözəllik, ağılıq, nəciblik rəmzidir. Təraz (İndi Təlas),
Yağma, Xotən həmin Türküstan Çində yerləşmiş şəhərlərdir və öz gö-
zəlləri ilə məşhur olublar.

Poemanın sonunda N.Gəncəvi şaha müraciətlə əsəri bitirdiyini bil-
dirir və məktubu bağlayaraq göyərçinlə şaha çatdırmasını istəyir. Şaha
müraciətlə şair deyir:

*Göy sənə qapında bir quldur, əhsən,
Xətayi geyinib, xəta örtənsən
Dövlətin şairin dadına yetdi,
Qələmim gör necə sehlər etdi [4, s.298].*

Nizamişünas X.Yusiflinin yazdığına görə, şair burada Xətai dedikdə
– Kitayı, Çini nəzərdə tutur. Çinin zərxara geyimləri ən gözəl və ən qiy-
mətli geyimlər sayılırdı. Şair xətapuş (nöqsanları ört-basdır edən) və Xə-

tai-puş (qiymətli Kitay libasları geyən) sözlərinin omonimiyasından mahi-ranə şəkildə istifadə edib gözəl cinas düzəltmişdir.

N.Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasının "Bu şeirin tarixi və sə-bəbi haqqında" hissəsində Çin leytmotivlərinə rast gəlmək mümkündür.

*Tamğaçı bağlasın həbəşi saça,
Şüştər zinətini bağlasın Çaçə [5, s.39].*

"Tamğaç" qədim Çin paytaxtının adı olmuş, həm də çinli mənasında işlənmişdir. Yəni şair demək istəyir ki, onun hökmü Çindən Həbəşə, Şüş-tərdən Çaçaya kimi rəvan olsun.

Başqa bir yerdə yenə də Çin adına müraciət edərək yazır:

*Göndərsin xaqanlar xəracı Çindən,
Qeysərlər cizyəni Rum ellərindən [5, s.42-43].*

Şair burada başqa ölkələrdən alınan xəraca, vergiyə işarə edir.

*Orda şahın Ferxar kimi qəsri var,
Orda yaşayırlar cariyə qızlar [5, s.119].*

Burada Şapurla Şirinin görüşü təsvir olunur; Şapur Şirinə Xosrovun üzüyünü təqdim edərkən, əgər yolda təzə şahə rast gəlsə, bu üzüyü ona göstərməsini məsləhət görür. Əgər görməsən, Mədain yolunu tutmağı və şah qəsri soruşub mənzilə yetməyi söyləyir. Mədainə çatdığı zaman isə xəzinələr üstə xəzinə tapacağını bildirir. Şah qəsrinin tərifini verərkən onu Ferxar qəsrinə bənzədir. Məlumdur ki, Ferxar qəsri Tibetdə olan böyük bir bütخانə və qəsrin adı olmuşdur. Qədim səyyahlar bu bütخانənin əzə-məti qarşısında heyran qalmışlar [5,s. 491].

N.Gəncəvi poemanın "Şirinin ova getməsi və oradan Mədainə qaç-ması" hissəsində yazır:

*Elə ki, bir səhər Çin xəznədarı,
Zər qıfilla örtü göy qapıları.
O Çin nəqşi çıxdı sandıqdan çölə,
Yola hazırlaşdı şad, gülə-gülə.
Qulluğunda durdu Çin gözəlləri,
Sərv tək ayaq üstə bağlı kəməri [5, s.121].*

"Xosrov və Şirin" poemasında Çinlə bağlı daha bir obraz yaradıl-mışdır. O da Şapur obrazıdır. N.Gəncəvi Şapur obrazını bütün mürəkkəb-liyi ilə təsvir etmişdir. Şapur Nizaminin əsərində yalnız bir rəssam deyil,

həm də bacarıqlı bir siyasətçi, dünyagörmüş səyyah, eyni zamanda bir sehrkar kimi göstərilir. Şair poemada onu da göstərir ki, Şapur rəssamlığı Çində öyrənmişdir.

N.Gəncəvi "İsgəndərnamə" poemasının "Şərəfnamə" hissəsində İsgəndəri tərif edərkən yazır:

*Başında dəbilqə Çin poladından,
Gövhərlər ordakı gövhərə heyran [6, s. 93].*

Bununla şair onun başındakı dəbilqənin "Çin poladı"ndan olduğunu deyir ki, bu da Çin poladının məşhurluğunu və möhkəmliyini göstərir.

N.Gəncəvi İsgəndərin İranı işğal etməsindən sonra Daranın qızı Rövsanəyi aldığı zaman yeddi xəzinə ağzı açıb "Rumın, Misirin, Çinin qumaşlarından dəyərli zinətlər yığdığı" təsvir edilir ki, burada da Çin qumaşının şahlara yaraşan dəyərli parça olduğu anlamına gəlirik. Əsərin "İsgəndərin Ərəbistana getməsi və Kəbəni ziyarət etməsi" hissəsində İsgəndərin bir çox yerləri abad etməsi nəticəsində qasidlərin onun dərgahına gəldiyini deyir:

*Çindən Qeyruvana yol var nə qədər,
Uca dərgahına axdı qasidlər [6, s.197].*

"Şərəfnamə" əsərində şair "İsgəndərin Hindistandan Çinə getməsi" fəslində üç şeyin ölkədə fəlakət olduğunu bildirir. Bunlar "İranda fil, Çində pişik, Hinddə at"dır. Şair İsgəndərin Hindistandan Tibetə, oradan isə Çinə getməsini təsvir edir. Göstərilir ki, İsgəndərin ordusu Tibet dağına çatarkən səbəbsiz sürəkli qəhqəhə, gülüş onları tutur. Bunun səbəbini soruşduqda belə cavab verilir:

*Dedilər: "Zəfəran rəngli bu torpaq,
İnsanı səbəbsiz güldürür ancaq [6, s.269].*

N.Gəncəvi Çini gözəl və abad bir yer kimi göstərir; burada hər yer çəmənlidir, hər yer yamyaşıl və gülşəndir, hətta cənnətdən də gözəldir. Saf çaylar, çeşmələr axır hər yerdən, çeşmənin başında ceyran izi var, hər yan mişki-ənbər qoxuyur. Buranı gördükdə İsgəndərin Hindistan fikrindən geri çəkilməsini belə təsvir edir:

*İsgəndər görüncə o gözəl yeri,
Hindistan şövqündən çəkildi geri [6, s.270].*

İsgəndər qoşunu ilə bir xeyli yol getdikdən, şaha iki mənzil qaldıqdan sonra orduya dincəlməyi tapşırır. O, burada qalmaqla şaha necə zəfər çalmaq haqqında düşünürdü. Xaqanın ona məktubunda ölkənin müdafiə gücü təriflənir. Məktub belə bitir:

*Onlara çin ilə çataram qaşı,
Çin üçün qan ağlar Çinin dağ-daşı [6, s.274-275].*

İsgəndər xaqana cavab məktubunda ona hörmət və salamını bildirir, bu ölkəyə at sürərkən hərbi, ya da müharibə üçün gəlmədiyini, Çinin xaqanına qonaq olduğunu ifadə edir. İsgəndər bildirir ki, Hinddə qara mişk ağacı əkməmiş, Çində isə fikri "ağ yasəmən" tikməkdir. Hindistanı qara mişklə oxşatmağı onların qaralığına, Çini isə ağ yasəmənə bənzətməsi çinlilərin ağılığına işarədir. Maraqlıdır ki, buna yaxın bənzətmədən şair əsərin "İqbalnamə" hissəsində də istifadə edir. "Vuruşur önümdə Çin ilə Həbəş, Şaha edəcəyəm onları peşkəş" beytində "Çin" dedikdə ağ kağızı, həbəş dedikdə isə kağız üzərindəki qara xətləri, yazıları nəzərdə tutmuşdur. İsgəndər deyir ki, əgər bu hökmümdən azacıq boyun qaçırsan, qulaqburması alarsan. İsgəndər Xaqanın qapısına sülh ilə gəlməsi zamanı çəkilib Çindən gedəcəyini, əks tədqirdə isə:

*Yoxsa ki, düşərəm bir Çin izinə,
Çini tökdürərəm Çin dənizinə [6, s.279],*

– deyə hədə-qorxu da gəlir. Xaqan vəziri ilə məsləhət etdikdən sonra İsgəndərlə yumşaq davranmağı qərara alır və ona bir məktub yazır. Məktubu elçi əvəzinə özü aparır. Elçi yerində oturduqdan sonra İsgəndər ona Xaqanın fikrini açıqlamasını istəyir. Elçi isə hamının çıxmasını və təklildə söyləyəcəyini bildirir. Təklildə qaldıqda İsgəndərdən məqsədini soruşur. Məqsədini bildikdən sonra isə özünün elçi deyil, xaqan olduğunu açıqlayır. Onların söhbəti sülhlə bitir və Xaqan İsgəndərin istədikləri ilə razılaşır. Onlar dost olurlar, Xaqan Çin diyarından İsgəndər orda qaldığı müddətdə ona hər zaman azuqə göndərirdi. Şair burada həm də Çin sözündən üç dəfə istifadə edərək müəyyən bir alliterasiya da yarada bilmişdir.

N.Gəncəvi "İqbalnamə" əsərinin başqa bir yerində yenidən Çin mövzusunə gələrək yazır:

*Sevdi çinli türkü, könlü şad oldu,
Qəmlər hindusudan o azad oldu [7, s.50-51].*

Şair burada türk sözünü gözəl mənasında işlədir. Burada Çində yaşayan türk gözəli nəzərdə tutulur. Hindu sözü isə burada qəm, kədər rəmzi kimi götürülür. Beytin mənası belədir ki, Arşimed o ağ çinli türk gözəli ilə o qədər zövqə dalmışdı ki, qəmin, kədərin qaralığı onun qəlbini tərk etmişdi. Buna bənzər təşbehdən şair başqa bir beytində belə istifadə edir:

*Bəzədi göyləri ağ Çin ipəyi,
Yer açdı üzündən qara örpəyi [7, s.163].*

"Ağ Çin ipəyi" dedikdə şair Günəş işığını, "qara örpək" dedikdə isə gecənin zülmətini nəzərdə tutmuşdur. Şair demək istəyir ki, Günəş çıxdı yer üzündən zülmət çəkildi.

Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatında Çin mövzusunun çox əski bir tarixinin olduğunu görmək olar. Çin mövzusu ədəbiyyatımızda bir neçə istiqamətdə təzahür etmişdir. Burada ancaq Orxon-Yenisey abidələri və N.Gəncəvi yaradıcılığına nəzər yetirdik. Bu da onu göstərir ki, qədim ipək yolunda yalnız ticari əlaqələr deyil, həm də ədəbi əlaqələr formalaşmışdır. Bu ədəbi əlaqələr və təsirlənmələr qədim Azərbaycan ədəbiyyatında daha intensiv xarakter almış, getdikcə zəifləməyə doğru getmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cildə, II c. Bakı, "Elm", 2007.
2. Kocatürk V.M. Türk edebiyatı tarihi. Ankara, 1964.
3. Gəncəvi N. Yeddi gözəl (Sətri tərcümə, filoloji tərcümə, izahlar və qeydlər professor R.Əliyevindir). Bakı, "Elm", 1983.
4. Gəncəvi N. Yeddi gözəl. Bakı, "Lider", 2004.
5. Gəncəvi N. Xosrov və Şirin. Bakı, "Lider", 2004.
6. Gəncəvi N. İsgəndərnamə. Şərəfnamə. Bakı, 2004.
7. Gəncəvi N. İsgəndərnamə. İqbalnamə. Bakı, "Lider", 2004.

Badirkhan Ahmedli

THE SUBJECT OF CHINA IN ANCIENT AZERBAIJANI LITERATURE

Summary

In the article is dealt with the subject of China in ancient Azerbaijani literature. It is noted that the literary relations between Azerbaijan and China were about a thousand years ago. The ancient Silk Road has been a factor that caused the moral attitudes of art, literary relations, people, countries and society. When we examine the history and culture we can see that these relationships are more intensive. It was the result of geographical neighborhood and relations existing at that time. There is enough

information about these relationships in Chinese sources. From the point of view of coming of Azerbaijani artistic thoughts in our period Chinese sources have played an important role. We have observed examples of Azerbaijani-Turkish artistic thoughts in Chinese sources first of all. In Azerbaijani literature the subject of China is more widely reflected in Orkhan-Yenisey monuments and Nizami Ganjavi's creativity. Chinese motives prevailed especially in the poems "Khosrow and Shirin", "Seven Beauties" and "Iskendername" by Nizami Ganjavi.

Бадирхан Ахмедли

**КИТАЙСКАЯ ТЕМА В ДРЕВНЕЙ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ**

Резюме

В статье говорится о китайской теме в древней азербайджанской литературе. Отмечено, что история литературных связей между Азербайджаном и Китаем уходит в тысячелетие. Древний Шёлковый путь и связи литературы и искусства явились факторами обусловившими духовные сношения народов, стран, обществ. В связях истории, культуры исследуемых нами времён наблюдается более интенсивный характер. Это происходило прежде всего из бывшего в те времена географического соседства и отношений. В китайских источниках есть достаточно сведений об этих связях и отношениях. Китайские источники сыграли основную роль в том, что азербайджанское художественное мышление сохранилось до нашего времени. С образцами древнего азербайджанского тюркского художественного мышления мы впервые встречаемся в китайских источниках. В азербайджанской литературе китайская тема более широко отражена в орхон-енисейских памятниках и в творчестве Низами Гянджеви. Особенно в поэмах Низами Гянджеви «Хосров и Ширин», «Семь красавиц» и «Искендернаме» китайские мотивы составляют большую часть.